

Kunst,
mis pole
COOL,
vaid
kurb

Eero Epner
portreerib
maalikunstnik
Tõnis Saadoja.

▶▶ 40

Uksele kleebitud fotod. Mõned plakatid. Tühi must slaidimasin. Madal treppredel. Aknalaua kätekreem. Seinte ülaser-va riputatud monokroomsed maalid. Puhtus. Miski siin ateljees ei ole vastuolus **Tõnis Saadoja** (38) töodega, ruum tema ümber tuletab meelde ka tema maalid, mis meenutavad sageli pimedusest välja puhastatud kaadreid, kus banaalsed esemed kõnelevad meiega rahulikult, poeetiliselt, hüljatu vaigse kurbusega. Nii meie enda kui maalikunsti minevik on alati kohal, ladestunud kihid sulanduvad küünlaks, poolikuks fotoks või puulatvadeks, ent alati mingisuguses uues suhtes, teistsuguses kombinatoorikas, nagu pandaks kõigile tuttavad pusletükid ikka ja jälle kokku veidi teistmoodi – sest ilmselt just nii sünnibki inimlik isikupära.

Kui ma Kunstihoone ateljeede all Saadoja ootan, hakkab Jaani kiriku kell lööma ja ma mõtlen, kuidas paljud 60ndate autorid pöördusid sakraalsete teemade juurde – ja 80ndatel looduse, 90ndatel iseenda ja ühiskonna poole. Mis on see, mis meie põlvkonda liidab? On seal midagi? „Mind on kasvatanud küünikud,“ ütleb Saadoja. „Sirusest sai rääkida ainult irooniliselt, poeesiast ja emotsionaalsusest peaaegu üldse mitte. Väga palju kõneleti sellest, kuidas mingid katsed juba eos läbi kukuvad ning kui tühine ja läbinähtav kõik on.“ Ei, me ei tahtnud oma isasid tappa, aga meie eeskujud tahtsid – ja nende viha oleme me õppinud, kuid meist nooremad enam mitte. Nad on vahetumad, siiramad, rahulikumad, ütleb EKAs õppejõuna töötav Saadoja, aga neis on ka vähem ambitsiooni, ei ole mässajaid, sest noorus pikeneb nende jaoks kaugeemale kui meie jaoks. Nii on. Aga ta ei kahetse midagi. Oluline pole eiline, vaid ainult see, mida ta homme teeb.

SAADOJA RÄÄGIB KIIRESTI JA TÄPSELT, diktofonilt mahakirjutamine võtab neli korda rohkem aega, kui kestis meie kohtumine. Ma ei saa lahti tundest, et kuigi ta paljusid asju sõnastab ilmselt esimest korda (tema suhtlusring on väike, ütleb ta ise), on ta niivõrd paljude asjade peale niivõrd palju mõelnud – ja ma oletan, et see on konteksti võimalikult täpselt määratlemiseks. Teadlik olemiseks, milline on üleüldse see maailm, kuhu tema uus maal peaks ilmuma ja sellega suhestuma. Enese võrdlemine ümbritsevaga on toonud kaasa teadlikke muutusi, mingeid samme, mida muidu ei oleks: üha enam mõtleb ta isiklike kvaliteetide peale nagu näiteks originaalsus, mida 00ndatel peeti 80ndateks. Juba teisel kursusel hakkas ta maalima mustvalgete fotode järgi ning jah, selles oli anoniimsust, erialaväärtuste eitamist ja kõike muud *cool*'i, kuid oma väikesekonteksti sees oli see ka *originaalne*. Kunstniku isikupärane käekiri, modernistlik mõiste, mida vahepeal

„Me võtame kuhugi sihi, aga me jõuame selle asemel alati mitmesse paika, alati.“

ATELJEES: Kunstnik Tõnis Saadoja ateljee suurtest põhja poole avanevatest akendest paistab Tallinna vanalinn.

lahustada püüti, on Saadojale endiselt omaette väärtus, tulgu see isiklikust kokkupuutest (Saadoja tahab teha maalimise juures kõike käsitsi) või kui vorm ise originaalne ei ole, siis teoreetilisest taustast. Suurtest põhja poole avanevatest akendest paistab samal hetkel kargelt valgust, käes on parim maalimisaeg ateljees, kus eelmine omanik alles hiljuti maalits idüllilisi peisaaže.

Saadoja on olnud oma paarkümne aastat üks olulisemaid maalikunstnikke siinse kunstimaailma jaoks, iga maaliseeria (ta töötab reeglina seriaalselt) on saanud tähelepanu ja mõne preemia, kuid see on vaid „ajalik inimestevaheline suhe“ – proovi Roomas jalutades endale öelda, et sa oled kunstnik, ütleb Saadoja ja naerab. Veebruaris tuli ta tagasi kolmenädalisel reisil Rwandas, kus kadusid ka tema muud senised enesemääratlused – ta muutus eikellekski, temast ei sõltunud midagi ja tema sõltuhusest. Kuigi ta elas Rwandas mugavalt, valdasid teda väga vastuolulised tunded, mis kohati ärevuseks kasvasid, sest sellist reaalsust, millega sealsest elu võrrelda, ta kogenud ei olnud. Urbaniseerunud osad meenutasid meie 90ndate algust, aga õhku jäi vastuseta küsimusi ja iseenda võõrana tundmisest tekkivat ebamugavust. Maapiirkondadesse sõites koges ta ajahüpeid eelindustriaalsesse aega, kus ühtegi masinat ei ole, elekter puudub, ning kõik meenutas prantsuse

realistide maale, oli – ta otsib õiget sõna – „liigutav“.

Kas see kõik ka tema kunsti oma tee rajab, ei oska ta öelda, sest ühe maalini jõudmine tähendab siiski konstrueerimist, erinevate printsiipide laborivaikuses kokkusulutamist. Ta ei ole kunagi ühtegi impulssi vahetult maalile kandnud, viimasel ajal teeb ta eeltöid veelgi rohkem kui varem, tema maalide põhjal ei ole võimalik teha järeldusi tema elu kohta – vähemalt mitte otsesid. Ükski maal pole sündinud ühe sessiooniga, kuigi alguspunkt on tühi vaid füüsiliselt (sest iga löuend on kunagi olnud puhast). Tõukepunktid, ideed, kontseptsioonid on juba varem valmis, ent ometi ei tähenda see sirget teekonda valmis maali juurde. Vahel teeb Saadoja pooleliolevast seeriast teadliku väljahüppe, maalib midagi täiesti muud, et leida uut perspektiivi, teha sammuke kompaktsuse (seda sõna ütleb Saadoja sageli) poole, nihkuda lähemale väikesele eneseületusele, ilma milleta ei saa ka olla head maali. Mõni aeg tagasi proovis ta ennast tühistada, ära kaotada (ta nimetab seda „lihtsalt teistmoodi eneseületuseks“) – kuid see periood on tänaseks läbi. See osutus üheks instumendiks teiste seas, mitte eksistentiaalseks vajaduseks (või oli see vajadus olla peidus) – ning ühest punktist maailma vaatamine ei olnud kuidagi tõesem kui mõnest teisest. Ta tüdines. Kunagi käis tüdimine kiiremini, viimasel ajal aeglase-

mini, aga mitu asja on viimasel ajal teistmoodi.

SAADOJA TÕMBAB näpuga asjadest peaaegu täiesti puhta laua peale pika joone ja koputab sõrmega selle ühte otsa – sinna, kus peaks asuma absoluut, kuhu kunagi ei jõuta. „Ma piinasin end pikalt ülesandega keskenduda ainult ühele asjale, et jõuda absoluutse puhtuseni, aga ma ei suutnud seda. Ja see polegi võimalik.“ Alati juhtub see teel *midagi veel*, sa jõuad mitmesse punkti või kui jõuadki absoluudini, jõuab sinu sees sinna mitu liini. „Me võtame kuhugi sihi, aga me elame selle asemel alati mitmesse paika, alati. Ja need paigad on seotud läbi meie isikute, läbi aja, mil me elame, läbi olude ning juhuse – ja see kõik on kokku tõene.“ Lepib ta siis – tema, keda tuntakse kui *täpset* kunstnikku, kes näeb vigu ka millimeetrites, kes segab värve tundide kaupa ning on valmis õige kontseptsiooni nimel lebama üheksa kuud pikali metallist tellingute otsas, vaatamas sadade päevade kaupa kõigest poole meetri kaugusel asuvat must-valget oksaräga – sellega, et alati on olemas ka juhust? „Muud võimalust ei ole,“ ütleb Saadoja. „Nii on lihtsam elada.“ Ja pikas perspektiivis ta põhjuse-tagajärje seoseid tajuda ei suudagi, mida kaugemale vaadata, seda juhuslikum kõik on.

See on tema *nüüd*, varem ta juhus ei sallinud, „olin monotoomsem“, väga rahustav oleks tegeleda ühe selge asjaga – näiteks kiik-

hobuste meisterdamisega –, kuid see pole tema stiilia. Maailma rahu aluseks on see, kui igaüks saab teha, mida tahab ja mis tal kõige paremini välja tuleb, ütleb Saadoja, ent tegemist on utopiaga. Mis ei tähenda, et ta oleks maailma suhtes kriitiline. „Mul ei ole maailmale etteheiteid, pigem endale,“ ja kui ma küsin, mida ta endale ette heidab, vastab Saadoja, et laiskust, ning selle vastu aitab ainult keskendumine. Pead suutma sisse elada, kasutada järjest suurenevat visuaalset pagasit, valmistada ette, kuid suuta ka juhust kasutada, sest kunstnikuna on end raske defineerida, kui ei ole vormis või kui ei tegele millegi loominguliselt olulisega – ja see hetk võib olla jäänud juba ka minevikku. Ma väidan, et milleks säärane jutt, tal on ju ikka hästi läinud, kuid Saadoja enda arvates on ta üsna paljki kunagi ei ole ise jõudnud. Üha enam pelgab ta masse ja kõike sellega seonduvat (jah, ka populaarsust), keskpärasuse pealetung on vägaagi teema, mis näitab ühiskondlikku ebakindlust – milleski kahtlemine hirmutab, tahetakse tegeleda vundamendiga ning avangard tundub luksuskorterina (ennast ta avangardistiks ei pea). Kunagi kujunemistajal otsis ka Saadoja ise, „keskmist halli“, midagi, milles võiks ära tunda (ühendava?) igapäeva või ühiselt arusaadava pidepunkti, kuid enam mitte, nüüd tahab ta leida nüansse, millest võib-olla ei saagi kõik ühtviisi aru. Kas kunst üldse suudabki

Tõnis Saadoja „Saabumine paberist linna III“. 2018

FOTO VALLO KRUIUSER

Tõnis Saadoja „Pärast Dückerit I“. 2016

siis vastata ebakindlusele? Teha midagigi? „Kunst saab olla inimestele eeskujuks,“ ütleb Saadoja, „näidata, millistesse kaugustesse on vaba inimene võimeline liikuma, kui teda ei käsitleta kui idiooti.“

ON HOMMIK, väljas on maha sadanud järjekordne planeerimatu lumekiht, suure Kunstihoone koridorides on vaikus. „Nii kaua kui ma olen endast teadlik olnud, olen ma alati midagi igatsenud,“ ütleb Saadoja. Ta tahab tagasi, aga mitte kuhugi konkreetseesse. Lihtsalt kõik ruumid, kus ta on olnud, on ahvatlevamad kui need, mis ees ootavad. Ta ei fantaaseeri kaugusesse, vaid kujutab pigem ette, kuidas kunagi asjad olla võisid. Miks? Ta ei tea. Võib-olla on see tema viis leida kindlust, kui ta maalib midagi, mis natukenegi on tuttav. Kunst suudab pakkuda äratundmist ja lohutust, vanad asjad hakkavad töötama sillana sinu ja täiesti võõra konteksti vahel, ütleb ta. See oli üks põhjus, miks ta eelviimasele näitusele maalits kaks koopiat 19. sajandi baltisaksa kunstniku Eugen Dückeri sulnist etüüdist. Ja osalt on see ka põhjus, miks ta mõned suved tagasi ostis koos elukaaslasega Läänemaal vana talukoha.

Sealne loodus sobib talle, kuigi liigset pastoraali ei maksa otsida. Üks Saadoja lemmikraamatuid on Ristikivi „Rohtaed“, ta tunneb väga kaasa peategelasele, kes pageb primitiivsete sugulaste juurest maalt ning tahab meeletult saada linnas haritlaseks, „see on nii arusaadav“. Ta ei igatse oma kätega midagi, „eheda“ rajada, ei mingeid kartulivagusid, see kõik võiks juba valmis olla, et saaks võrkküüses lesida ja raamatut lugeda. Mulle tuleb meelde, kuidas mõni suvi tagasi sõitsime koos Lõuna-Eestis (seda kanti ta võõrastab, liiga umbne, ta vajab merd – suurt abstraktsust, suurt puhtust), põikasime ühte metsa ja hakkasime seeni korjama, kuni ma ühel hetkel teda enam ei näinud. Ta oli läinud mõned meetrid emale,

tema käes oli kaamera, ta pildistas. Kõik jõuab tagasi pildini, varem või hiljem, otse või kaudselt, jäljerajaga või ilma. See on küsimus. Ma ei küsi seda. Ent tema viimane näitus (väljapanek, „mis kõneleb eeskätt maalimisest“) vastab ise – vähemalt nii ma arvan. Võib-olla see ühendabki meie põlvkonda. Igatseda pidevalt tagasi kuhugi olnud ruumi, mingisugusesse poolmütoloogilisse ilma täpsete koordinaatideta paika, aga ainus viis, kuidas me sinna *tegelikult* naasta tahame, on pildistades, maalides, kirjutades. Millegi maalimine on juba iseenesest märk võõrandumisest – ja ometi on see meie jaoks kõige kättesaadavam uks *kuhugi*. Meid on õpetanud küünikud, meie järel tulevad romantikud, ja taas laskun ma unelustesse, et just meie põlvkond on see äravalitu, kes on määratud alati olema huvitavalt pidetu, ebamäärane, ilma kindla definitsioonita ning ilma selgelt markeeritud hädavaljapäasudeta. Saadoja kunst on mulle alati tundunud mitte *cool*, vaid kurb, sest erinevalt minust ei pea ta ennast, meid ega ka kunsti väljavalitaks, vaid juhuste kogumiks, kus parimal juhul (ja hea ettevalmistuse ning keskendumise tulemusel) võime osa saada üldinimlikust eksistentiaalsest üksindusest. Võib-olla ainult see meid liidabki – aga vähemalt seegi.

VÄLJAS LÕOVAD TAAS KIRIKUKELLAD. Saadoja peab hakkama minema EKAsse tunde andma. Toimub lahkuminek, muidugi ilma tseremooniata. Treppidest allapoole vantsides ning lugematutest ateljeedest mööda kõndides on veidike säärane tunne, nagu lahkusid kloostrist, kus igaüks suletud ukse taga püüab oma nappidele ruutmeetritele mahutada kraanikausi, tukkumisnurga, laoruumi ja võimaluse tööd teha millegi kallal, mis võiks midagi maailmas muuta. Või näeks vähemalt talutav välja. Astun õue. Selja taga sulgub raske uks. Väljas ei juhtu mitte midagi märkimisväärset.